

102

РОБЕРТ ДЪО БОГРАНД

ВОЛФГАНГ ДРЕСЛЕР

СТАНКА СТОЯНОВА-ЙОВЧЕВА

УВОД В ТЕКСТОВАТА ЛИНГВИСТИКА

БИБЛИОТЕКА

Wie heißt die menschliche Sprache?
 In dem Buche
 werden die Fragen von Sprache
 und der Sprache
 die folgenden behandelt:
 Auf der einen Seite
 sprachliche Systeme
 wie diese in der Welt der
 In der Hinsicht
 die sprachliche Form
 werden die Punkte
 Welche gehen in der
 die
 klassische
 folgt aus
 die Sprache?
 Das große Problem
 ist die von der Sprache
 Wie entsteht sie? Wie
 entsteht die Sprache?
 Welche die wichtigsten
 Begriffe
 die Sprache
 für eine Sprache?
 Welche in der
 sprachlichen, die
 werden in der
 mit der Sprache
 die Sprache
 die Sprache
 nach dem Buche

L
I
N
G
U
I
S
T
I
K
A

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
 „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
 СОФИЯ

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	Моско Москов	9
I. Основни понятия		13
Текстуалност. Седем критерия за текстуалност: кохезия, кохерентност, интенционалност, акцептабилност, информативност, ситуационалност, интертекстуалност. Конститутивни и регулативни принципи: ефициентност, ефективност, съобразност.		
II. Развитие на текстовата лингвистика		25
Предходни науки на текстовата лингвистика: реторика, стилистика, литературознание, културо-антропология, тагмемика, социология, анализ на дискурси, функционална перспектива на изречението. Дескриптивна /структурална лингвистика: равнища на системата, анализът на дискурси на Харис, окръженията на Косериу, субституционният модел на Харвег, текстът като надизреченческа единица. Трансформационната граматика и последиците от нея: предложенията на Хайдолф и Изенберг, текстовата граматика на проекта от гр. Констанц, теорията за структурата на текста /структурата на света на Петьофи, текстовите граматиките на ван Дайк, моделът "смисъл текст" на Мелчуг, развитието на понятието за трансформацията		
III. Процедуралният подход		39
Прагматика. Системи и системизиране. Описание и обяснение. Модуларност и интеракция. Комбинаторна експлозия. Процедуралната същност на текста. Лекота на преработването и дълбочина на преработването. Прагове на завършването. Виртуални и актуализирани системи. Кибернетично регулиране. Континуитет. Стабилност. Решаване на проблема: първоначално дълбинно търсене, първоначално търсене в широчина и анализ на средствата и целта. Изображение. Процедурално присъединяване. Сравняване на образци. Фази на продукцията на текста: планиране, идеация, развитие, изразяване, граматичен синтез, линейизиране и съседство. Фази на рецепцията на текста: граматичен анализ, извикване на концепти, извикване на идеи, извикване на плана. Обратимост на продукцията и рецепцията. Извори за процедурални модели: изкуствен интелект, когнитивна психология. Видове операции.		
IV. Кохезия		53
Функцията на синтаксиса. Повърхнинният текст в активно съхранение. Гъсто изплетени образци: фраза, изречение-част, изречение. Разширени преходни системи от мрежи. Граматични зависимости. Правилата като процедури. Микро-състояния и макро-състояния. Ред на чакане. Образци за повтаряне: рекурентност, частична рекурентност, паралелизъм, парафраза. Образци на съгъстяване: про-форми, анафора и катафора, елипса, релация между придобито и загубено при съгъстяване и яснота. Сигнализиращи релации: темпус и аспект, подновяване, юнкция: конюнкция, дизюнкция, контраюнкция и субординация, модалност. Функционална перспектива на изречението. Интонация.		
V. Кохерентност		87
Смисъл и значение. Не-детерминираност, многозначност и поливалентност. Континуитет на смисъла. Светове на текстовете. Концепти и релации. Сила на свързване: детерминиращо, типично и случайно знание. Разлагане. Процедурална семантика. Активизиране. Части и глобални образци. Разпространение на активизирането. Епизодична памет и семантична памет. Икономия. Рамки, схеми, плановете и скрипти. Наследяване. Примарни концепти и секундарни концепти. Оператори. Строеж на модел на текста и света. Прокарване на инференции. Корелат на знанието за света. Референтност.		

VI. Интенционалност и акцептабилност	.116
Интенционалност. Редуцирана кохезия. Редуцирана кохерентност. Понятието за интенция. Теория на речевите актове. Перформативи. Максимумите за конверзацията на Грайс: коопериране, количество, качество, релевантност и начин. Понятията за действие и действие в дискурса. Планове и цели. Скрипти. Интерактивно планиране. Контрол и предаване. Акцептабилност. Оценяване на изречения. Отношения между акцептабилност и граматичност. Одобряване на планове и цели.	
VII. Информативност	.140
Внимание. Информационна теория. Марков-верига. Статистична и контекстуална вероятност. Три степени на информативността. Тривиалност, стандартни случаи и преференции. Повишаване и понижаване на стойността. Дисконтинуитети и дискрепанции. Търсене на мотивация. Дирекционалност. Сила на свързването. Премахване и възстановяване на стабилността. Извори на очакванията: реалният свят, факти и вяра, стратегии за нормално поддръждане, формални езикови конвенции, сигнализиране на информативността, текстови сортове, непосредствен контекст. Отрицание. Определеност. Статия във вестник и сонет. Очаквания на различни равнища. Мотивации за неочакваност.	
VIII. Ситуационалност	.160
Ситуационни модели. Предаване и евидентност. Контрол и управление. Доминантности. Отбелязване. Стратегии за нормално поддръждане. Честотност. Очакваност. Договориране. Екзофора. Управление. Планове и скрипти. Планови рутини и тяхната ескалация. Релация между печалба и загуба при ефективност и ефициентност. Стратегии на управлението на ситуацията и на контрола над ситуацията.	
IX. Интертекстуалност	.183
Текстови сортове и езикова типология. Функционално дефинирани текстови сортове: дескриптивни, наративни и аргументативни текстове; литературни и поетични текстове; научни и дидактични текстове. Текстуален намек. Конверзация. Проблеми и променливи. Контрол и управление. Релации на кохерентност при Райхман. Модели на света и дискурса. Предаване на съдържанието на текстове. Въздействията на схемите. Абстрахиране. Конструкция и реконструкция на следи. Прокарване на инференции и разпространение на активиранието. Взаимодействие между знанието за текста и знанието за света. Текстуалността при експерименти за предаване на съдържанието.	
X. Научно изследване и междудисциплинно приложение	.207
Наука за познанието: умения на рационалното човешко поведение, интелигентност. Текстовете като носители на научното изследване: социология, културо-антропология, психиатрия и невропсихология. Четене и четивност. Писане. Литературознание: деавтоматизиране, отклонение, генеративна поетика, литературна критика като повишаване и понижаване на стойността. Теория на превода: дословен и свободен превод, еквивалентност на опита, литературен превод. Съпоставително езикознание. Чуждоезиково обучение. Семантика. Компютърна наука и изкуствен интелект. Разбиране на разбирането.	
Списък на съкращенията, използвани в библиографията	.221
Библиография	.223
Азбучен показалец на цитираните автори	.254
Азбучен показалец на употребяваните термини	.260

ЗА УПОТРЕБАТА НА ПРЕПИНАТЕЛНИТЕ ЗНАЦИ В КНИГАТА

Езиковите примери в текста са поставени в обикновени единични кавички (напр. "бавни деца") или след съответния номер на примера без кавички, но по-навътре от другия текст. Номерацията на примерите е последователна при цитирането на цялостните примери и е поставена в скоби, напр.

/1/ ВНИМАТЕЛНО ИГРАЕЩИ ДЕЦА

Другите цитати са поставени в двойни кавички (напр. "точни" науки). Основните понятия се въвеждат в ПОДРАЗДЕЛИ. Термините се различават от останалия текст чрез **р а з р е д е н** шрифт, когато искаме да подчертаем чрез това нашата собствена терминологична употреба. При това, доколкото е възможно, сме уеднаквили терминологията, за да не объркваме читателя с натрупването на различни термини при отделните изследователи. Във всеки от десетте раздела на книгата, които са означени с римски цифри, отделните параграфи са последователно номерирани съответно с арабски цифри, чрез което можем да дадем на читателя детайлирани данни и препратки.

ПРЕДГОВОР

Издаването на този труд – "Увод в текстовата лингвистика" – трябва да се приветства – това става в момент, когато текстолингвистиката у нас прави своите първи крачки – в теоретично и приложно отношение. Тя намира признание и разработка в няколко насоки: в курса по Увод в езикознанието за студенти-филолози е включен раздел "Текстолингвистика"; в университетите и във висшите педагогически институти се четат спецкурсове по науката за текста; в специализацията за пети курс по общо езикознание е предвиден курс по текстолингвистика. В обучението по български език в средното училище редица учебни единици в отделни класове (от V до X клас) са разработени въз основа на постановки на текстолингвистиката. Новите учебници по български език за IX и X клас имат за уводна част постановки от теорията за текста и на тази основа е разработена стилистиката. Това показва, че необходимостта от текстолингвистика като филологическа дисциплина у нас и в нашето висше и средно образование е на зряла. Следователно издаването на този труд е крайно актуално – чрез него ще се запълни празнината от липсващи теоретични учебници и помагала. У нас вече се подготвят публикации за запознаване на българския читател с теорията и приложението на текстолингвистиката. В тази област засега у нас работят (освен третия автор Станка Стоянова-Йовчева) доц. Елка Добрева и доц. Ивелина Савова от Висшия педагогически институт в Шумен, ст. и с. II ст. Андриана Матеева от Лабораторията по приложна лингвистика към Института за чуждестранни студенти в София; и други учени¹.

Текстолингвистиката като самостоятелна наука възниква преди три десетилетия – от началото на 60-те години под различни названия – граматика на текста, лингвистика на текста, текстуална лингвистика. До това време се е говорило за текст, но той не е бил разглеждан като единица на езика и на речта и на тази основа да бъде признат за най-високо равнище на езика. В дотогавашното езикознание (и досега от отделни лингвисти) за най-високо равнище на езика се възприема равнището на изреченията, изучавано от синтаксиса. И на тази основа езиковите явления се изследват в рамките на изречението. За основна

¹ Ето част от трудове за печат и публикации: Добрева, Е., Ив. Савова. Проблеми на изграждането на текста (под печат); Текстолингвистично изследване на художествена проза (подготвен за печат); Система на свързаните с текста понятия в учебното съдържание по български език (IV – VII клас). – Бълг. ез. и лит., 1988, №3; Добрева, Е. Защо обучението по роден език започва с понятието "текст"? – Бълг. ез. и лит., 1987, №6; Моделиране на речева ситуация в текст. – В: Лингвистика. Поетика. Литературна история. С., 1984; Матеева, А. Факторна структура на текста в българския език (подготвен за печат); Матеева, А., П. Сотиров. Лингвистични особености на свързфразовите единици. – Бълг. ез. и лит., 1988, №5; Матеева, А. Понятието "текст"? – Бълг. ез. и лит., 1986, №1; Междифразовата връзка в българския език. – Бълг. ез. и лит., 1987, №6; Лингвистиката на текста и чуждоезиковото обучение. – Руски и западни езици, 1984, №2; Графично представяне на структурата на свързания текст. – Год. Инст. чужд. студ., 1983; Изследване свързфразовата структура на текста. – Год. Инст. чужд. студ., 1987; Сотиров, П. Корелационните вериги в текста и обучението по роден език. – Бълг. ез. и лит., 1988, №5; и др.

комуникативна единица на езика се счита изречението. Но постепенно се изяснява, че отделни езикови явления не могат да бъдат обяснени в рамките на изречението (например местоименията и заместваните от тях думи, редуването на нечленувани и членувани думи, съвместната употреба на глаголните времена, появата на повторенията, ролята на отделни наречия, съюзи, частици и др.). Става ясно и друго – текстът или части от него като свръхфразови единства си имат свои граматични правила, които се различават от граматичните правила на изречението. В крайна сметка се осъзнава истината, че текстът има определени езикови характеристики, свои композиционни особености, т.е. всеки текст може да бъде разглеждан като система от текстообразуващи елементи със съответната тяхна вътрешна организация във вид на структура. Тези общи структурни особености могат да бъдат наблюдавани в частен реализиран вид във всеки конкретен текст на речта. Това дава възможност на всеки текст да бъде направен текстолингвистичен анализ от общото към частното. Така се стига до идеята за изследване на текста като текст-език (текстема) и текст-реч (конкретния текст) и на тази основа да се заговори за най-високото равнище на езика – равнището на текста със специализирана наука за него – текстолингвистиката.

Основателите и представителите на текстовата лингвистика възприеха редица общи положения (неизключващи различия в поставянето им): основна единица на речта във вид на завършено изказване с комуникативно предназначение е текстът, но не и изречението (отделен въпрос е, че текстът в частност може да се състои само от едно изречение или от дума във функция на изречение); текстовете във вид на конкретни речеви произведения се създават по общи принципи (правила на текста), които се отнасят към системата на езика, но не и към речта; подобно на всяка езикова единица (морфема, дума, изречение) текстът има знаков характер. Текстолингвистите изрично заявяват: "Ако ние говорим, то ние говорим само с текстове"; "Езикът е средство за общуване между хората само във формата на текстове"; "Основна единица, когато ние ползваме езика, са не думите или изреченията, а текстът". Или обобщено казано езикът изпълнява своята комуникативна функция чрез текста като основна единица на общуването. Всеки текст е отражение на дадена комуникативна ситуация, разбрана като съставка от компоненти: участници в общуването – адресант и адресат (отправител и получател на текста); код – системата на езика за пораждање, предаване и приемане на текстове; канал на свързка – разбран като среда за пренасяне в пространството и времето на текста откъм материалната му страна – звукова, писмена; предмет на общуването – някакъв обект, факт, събитие, явление и пр. като повод за създаване на текста; тема на текста – отразените в текста страни (същност, свойства, особености, аспекти) на предмета на общуването в тяхната подчиненост на целите и интересите на участниците в говорния акт.

Предоставената на читателя книга "Увод в текстовата лингвистика" е един от основополагащите трудове в теорията на изграждащата се през последните две-три десетилетия наука за текста. Той е написан въз основа на постиженията на съвременното езикознание – преди всичко на самата наука за текста. Почти няма страница без препратки към други автори – с цитиране, позоваване, сравняване, използване на данни, изразяване на несъгласие. Но на тази основа научният апарат на науката текстолингвистика (предмет, задачи, цели, основни понятия, термини и др.) е изложен и разработен от свои позиции чрез

илюстриране с текстов материал. Трудът има за основа оригинал на английски и немски език (автори Р.А. дьо Богранд и В.У.Дреслер)², който е преведен и издаден на италиански, полски, словашки, японски. В българското издание не става въпрос за дословен превод, а за преработка и авторизиран превод, тъй като основната част от илюстративния материал (в оригинала английски и немски текстове) е заменен с оригинални български текстове. Това води до авторизиране на съответните интерпретации (автор Ст. Стоянова – Йовчева).

В своето развитие като научна дисциплина текстолингвистиката (подобно и на други науки) отговаря в последователност на определени въпроси (във вид на най-общ модел): предмет, обект, цели и задачи; обзор на самия неин развой – възникване, установяване, утвърждаване; основни понятия на научния апарат; критерии за признаване на речев откъс за текст; текстът в план на изразяване и план на съдържание; композиционна структура (архитектоника) на текста; типология на текста – видове текстове от различни аспекти; и др. На тази основа съдържанието на труда "Увод в текстовата лингвистика" в десет глави разглежда въпросите: I. Основни понятия; II. Развитие на текстовата лингвистика; III. Процедуралният подход; IV. Кохезия; V. Кохерентност; VI. Интенционалност и акцептабилност; VII. Информативност; VIII. Ситуационалност; IX. Интертекстуалност; X. Научно изследване и междудисциплинно приложение. Ще приведем и съдържанието на труда на О.И. Москальская "Грамматика текста" (М., 1981): I. Лингвистика на текста, нейният обект и предмет; II. Свърхфразово единство, негова структура и граници; III. Семантика на текста; IV. Композиция на текста; V. Актуализатори на текста; VI. Видове реч; VII. Textoобразуващи функции на словореда; VIII. Аранжировка на изреченията в текста. Най-общото сравнение на двете съдържания на посочените отделни книги подсказва, че общностите и различията между тях говорят за различните възможности да бъде разработена темата увод в текстолингвистиката. В труда на нашите автори (както и самите те декларират) не са представени всички възможни положения на тази нова наука (например композицията на текста в съотношението текст и тема, микротекст и микротема, микротекст и абзац, темо-ремните връзки в текста и др.). И това е преднамерено направено. Усилията са насочени в изясняването на един основен въпрос – кои са и колко са характеризиращите текста негови особености, как и от какви аспекти те могат да бъдат изяснени.

Представеният тук труд има определен център – седемте критерии за текстуалност (за признаване на даден речев продукт за текст). Всеки от тези критерии (след предварително запознаване с него в първа глава) е разгледан поотделно и много подробно в следващите глави. Така например първият критерий кохезията (граматичната оформеност на текста = структурна цялост на текст) доказва текста като система от елементи в техния континуитет (непрекъсната връзка между тях), изразен в последователна поява на еднородни еле-

² De Beaugrande, R. A., W. U. Dressler. Einführung in die Textlinguistik, Tübingen, 1981. Р.А. дьо Богранд е професор доктор в Института за психологически изследвания на изкуствата към Университета в щат Флорида. Също така е професор и в Крумп-институт за медицинско инженерство към Колумбийския университет в Лос Анжелос (САЩ). В > У > Дреслер е професор-доктор, директор на Института за езикознание към Виенския университет, работи в Катедрата по общо и приложно езикознание, член-кореспондент е на Виенската академия на науките (Австрия). В библиографията на този труд проф. д-р Р.А. дьо Богранд е посочен като автор на 22 публикации по текстолингвистика, а проф. д-р В.У. Дреслер – на 13.

менти – повторение на елементи и образци, в частност на думи (като едни и същи, като сродни в рамките на различни класове – части на речта, като словоформи). Кохезията на текста се създава и от употребата на местоимения, от елипси на вече употребени елементи, от категориите темпус, аспект, юнкция (време, вид, свързващи думи). Всички тези елементи на формалната свързаност се разглеждат не откъм възможностите за тяхната регистрация в структурата на текста, а от тяхната функция (роля) от гледище на продуциращия и на възприемащия текста, в крайна сметка на планирането и стратегията на текста. По същия, подобен или специфичен начин са разяснени и останалите критерии за текстуалност. В разработването им се забелязва изключително богатство от постановки, от възможни отговори и решения, от възприета собствена терминология, от обобщаване (чрез възприемане или несъгласяване) на мнения на други автори. Общото при разглеждането на критериите е, че се излиза от текста като комуникативно събитие на най-широка основа и при обяснението му са разгледани възможностите за пресичането му с други езикови и неезикови дисциплини.

Теорията (за критериите за текстуалност) е решена от авторите в два плана – едни от критериите са на езикова основа, други на прагматична основа. Следователно по брой на възприетите критерии, по съдържание и трактовка на всеки от тях (на тази основа и различия в термините) те се отличават повече или по-малко от постановките на други текстолингвистики. В този смисъл всяка глава за отделния критерий за текст е богато находище за размисъл, за доразработки, за нови решения. Особено внимание в тази насока заслужават постановките за критериите интенционалност и акцептабилност (отношението на продуцента и реципиента, т.е. на създаващия и възприемащия текста към даден текст като комуникативно съобщение). Важен принос в тази насока е и извеждането на критерия за интертекстуалност – употребата на един текст зависи от познаването на един или повече текстове (напр. връзката между текст – отговор на критична статия и текст – самата критична статия).

В последната глава "Научно изследване и междудисциплинарно приложение" е направен опит да се дадат някои насоки как текстолингвистиката може да бъде използвана в приложен аспект при междудисциплинарните научни изследвания и при езиковото обучение. Науката за текста може да бъде използвана в науки, в които текстовете са предмет на изследване или са инструмент за изследване: наука за познанието, социология, антропология, терапевтична психология, литературознание, теория на превода, съпоставително езикознание, родноезиково и чуждоезиково обучение, семиотика и компютърна лингвистика. Накрая трябва да се отбележи, че така представеният от нас труд (и в частност теорията в него) става достъпен на читателя благодарение на много добре подбрани илюстративен материал във вид на текстове на български език (предимно художествени), който точно илюстрира съответното теоретично положение. На тази основа наложилият се авторизиран превод и особено авторизирани интерпретации трябва да бъдат високо оценени. Книгата е написана на достъпен по начало във външна форма стил. Доколкото постоянно се борави с термини и абстрактни по значения думи изисква се необходимото съсредоточаване за разбиране на вложения смисъл.

София, януари 1989 г.

Моско Москов